

ALISHER NAVOIYNING “FARHOD VA SHIRIN” ASARIDA ISHQ TIMSOLI SHARHI

Sattorova Mahliyo Abdumalik qizi,
Qarshi davlat universiteti O'zbek filologiyasi
fakulteti 2-kurs tayanch doktoranti

COMMENTARY ON THE SYMBOL OF LOVE IN ALISHER NAVOI'S WORK "FARHOD AND SHIRIN"

Sattorova Makhliyo Abdumalik kizi,
Karshi State University Uzbek Philology
2nd year basic doctoral student of the faculty

E-mail: mahliyosattorova05@gmail.com

Orcid: 0009-0000-9042-6475

Doi:

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15283493>

КОММЕНТАРИЙ ОБ ОБРАЗЕ ЛЮБВИ В ПРОИЗВЕДЕНИИ АЛИШЕРА НАВОИ "ФАРХОД И ШИРИН"

Сатторова Махлиё Абдумалик кизи,
Каршинский государственный университет
Узбекская филология 2-й курс базовой
докторантуры факультета

Annotatsiya. Ushbu maqolada Alisher Navoiy qalamiga mansub “Farhod va Shirin” dostonida ishq timsolining badiiy, ma’naviy va falsafiy talqini tahlil qilinadi. Ishq obrazi faqatgina ikki shaxs orasidagi romantik tuyg‘u emas, balki yuksak fidoyilik, sabr, ma’naviy kamolot va ilohiy muhabbat darajasiga ko‘tarilgan hodisa sifatida ko‘rsatilgan. Dostonning asosiy qahramoni Farhod obrazida ishq yo‘lida barcha moddiy boyliklardan kechish, fidoyilik va ruhiy etuklik ramzi mujassam. Maqolada ishq timsolining g‘oyaviy-badiiy funksiyasi, obrazlar orqali berilgan ma’naviy qatlamlar hamda Navoiyning tasavvufiy dunyoqarashi bilan bog‘liqligi keng yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Alisher Navoiy, Farhod va Shirin, ishq, muhabbat, fidoyilik, badiiy obraz, tasavvuf, ma’naviylik, doston, ramziylik.

Аннотация. В данной статье анализируется художественная, духовная и философская интерпретация образа любви в поэме Алишера Навои “Фархад и Ширин.” Образ любви показан не только как романтическое чувство между двумя людьми, но и как явление, поднявшееся до уровня высокой самоотверженности, терпения, духовного совершенства и божественной любви. В образе Фархада, главного героя эпоса, воплощены отказ от всех материальных благ ради любви, самоотверженность и духовная зрелость. В статье широко освещается идейно-художественная функция символа любви, духовные пласты, представленные через образы, и его связь с мистическим мировоззрением Навои.

Ключевые слова: Алишер Навои, Фархад и Ширин, любовь, преданность, художественный образ, суфизм, духовность, эпос, символизм.

Abstract. This article analyzes the artistic, spiritual and philosophical interpretation of the image of love in the epic poem “Farhod and Shirin” by Alisher Navoi. The image of love is not only a romantic feeling between two people, but also a phenomenon that rises to the level of high self-sacrifice, patience, spiritual perfection and divine love. The image of Farhod, the main character of the epic, embodies the symbol of renouncing all material wealth for the sake of love, self-sacrifice

and spiritual maturity. The article extensively discusses the ideological and artistic function of the image of love, the spiritual layers conveyed through the images, and its connection with Navoi's mystical worldview.

Keywords: Alisher Navoi, Farhod and Shirin, love, love, self-sacrifice, artistic image, mysticism, spirituality, epic, symbolism.

KIRISH

O‘zbek adabiyoti tarixida Alisher Navoiy yaratgan “Xamsa” dostonlar turkumi o‘zining g‘oyaviy-badiiy mukammalligi bilan ajralib turadi. Ulardan biri — “Farhod va Shirin” dostoni — muhabbat, sadoqat, insoniylik, fidoyilik kabi yuksak qadriyatlarni tarannum etuvchi durdona asardir. Asarda ishq tushunchasi odatdagi romantik munosabatlar darajasidan chiqib, ma’naviy poklanish, komillikka erishish vositasi sifatida talqin etiladi.

Alisher Navoiy ishqni insoniyat mavjudligining ichki mohiyati, ruhiy yuksalish omili sifatida ko‘rsatadi. Farhod obrazida ishqqa sadoqat, mehnat, jasorat, fidokorlik singari insoniy fazilatlar jamlangan. Shirin esa nafaqat go‘zallik timsoli, balki aql, izzat, vafo kabi ayolga xos ijobiy fazilatlar mujassam obrazidir.

Mazkur maqolada ishq timsolining qaysi badiiy vositalar orqali ifodalangani, qahramonlar ruhiy kechinmalaridagi ma’naviy-axloqiy qatlamlar, va nihoyat, Navoiyning tasavvufiy qarashlari bilan ishq konsepsiyasi qanday bog‘lanishi tahlil qilinadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

“Farhod va Shirin” dostonida ishq tasviri voqealar tizimi, qahramonlar ruhiy olami, obrazlar orasidagi ziddiyatlar orqali ochib boriladi. Bu ishq — faqatgina insoniy tuyg‘u emas, balki ilohiy haqiqatga intilish, o‘zini fido qilish orqali ruhiy kamolotga yetishish vositasidir.

Farhodning Shirin uchun o‘zini baxsh etishi, tog‘ qazib suv chiqarishi, sultondan yuz o‘girish kabi harakatlari — muhabbat yo‘lida har qanday mashaqqatni yengishga tayyor fidokor oshiq timsolini yaratadi. Bu o‘ziga xos badiiy ideal — ishq yo‘lida kurashish va sabr-matonat ko‘rsatishning namunasi sifatida talqin etiladi.

“Boshimda tursam garon tosh ila,
Qonimni oqсам yugurib yosh ila...”

— bu misralar Farhodning ruhiy holatini, vujudiy fidoyiligini tasvirleydi.

Farhod — shunchaki oshiq emas. U o‘zining shaxsiy manfaatlarini muhabbat yo‘lida qurbon qilgan, maqsadida sobit, e‘tiqodli, axloqiy jihatdan yetuk insondir. Unga xos bo‘lgan sadoqat, mashaqqatdan qo‘rqmaslik, hatto jonidan kechishga tayyorlik — ishqni ma’naviy yuksaklik darajasida ko‘rsatadi.

Farhodning ishq vaqt o'tishi bilan jismoniy qiziqish emas, balki ruhiy ehtiyojga aylanadi. Bu tasvir orqali Navoiy ishqni pokiza tuyg'u sifatida ma'naviy darajaga ko'taradi.

Shirin — go'zallik va aql, nafosat va sadoqat, muhabbat va vafoning mujassam namunasidir. U oddiy malikalar obrazidan yiroq bo'lib, o'z fikri, qarori, his-tuyg'ulari bor kuchli ayol timsolidir.

Shirinning Farhodga bo'lgan munosabatida ham tuyg'u, ham mas'uliyat, ham izzat mujassam. Bu esa ayol obrazini faqat estetik emas, balki axloqiy mezonlar asosida ko'rsatadi. Navoiyning bu qarashi, ayniqsa, XV asr adabiy an'analarda ayol obrazlariga berilgan yondashuvdan ancha farqlanadi [1].

Alisher Navoiy tasavvuf tafakkuriga chuqur ega shoir sifatida, ishqni nafaqat dunyoviy, balki ilohiy mohiyatga ega narsa deb talqin etadi. Dostonning butun mazmuni, xususan, Farhodning oxirgi fidoiy harakati — bu dunyo orzularidan voz kechish orqali yuksalishga intilish g'oyasini aks ettiradi.

Tasavvufda ishq — "haqiqiy zot"ga, ya'ni Ollohga yetishish yo'lidagi ichki harakatdir. Farhodning muqaddas ishq — Shirin orqali ilohiy haqiqatni anglash va unga yetishish timsolidir.

Navoiy dostonida ishq obrazlari faqat qahramonlar muloqoti bilan emas, balki tabiat tasvirlari, manzaralar va iqlimiy o'zgarishlar orqali ham badiiy ifodalanadi. Gullar ochilishi, fasllarning almashuvi, suv va tog' obrazlari — bularning barchasi Farhod va Shirinning ruhiy holatini aks ettiruvchi badiiy vositalardir.

Masalan, Farhodning tog' qazib suv chiqarishi nafaqat jismoniy kuch, balki ichki ishtiyoq, sabr va fidoyilik ramzidir. Tog' — to'siq, suv — hayot, shirinlik — maqsad; bularning barchasi ishq yo'lining metaforalari sifatida talqin qilinadi. Shunday qilib, ishqning badiiy kuchi tabiat orqali yanada chuqur ma'no kasb etadi.

Navoiyning dostoni xalq og'zaki ijodidagi sevgi haqidagi afsonalar, dostonlar, maqollar bilan semantik jihatdan bog'liq. "Farhod va Shirin" voqealari Sharq xalqlarining og'zaki an'analarda mavjud bo'lgan dostoniy sevgi obrazlarini (masalan, Layli va Majnun, Tohir va Zuhra) o'ziga xos tarzda takomillashtiradi.

Navoiy xalqning ruhiy-ma'naviy olamidan kelib chiqib, ishqni ulug'laydi, ammo uni chuqur falsafiy ma'noga ega konsept sifatida qayta talqin etadi. Bu holat o'zbek adabiyotining xalqchilligi va elga yaqinligini ko'rsatadi.

Navoiy dostonida eng nozik masalalardan biri — ishqning jismoniy (dunyoviy) va ilohiy (ruhoni) ko'rinishlarining chegaralanishi va birlashuvi. Dastlab Farhod va Shirin o'rtasidagi sevgi ko'proq jismoniy joziba, ko'rish, hushomad va orzu sifatida tasvirlansa-da, voqealar davomida bu sevgi ilohiy kamolot sari yo'naltiriladi.

Ishq Navoiy uchun — o‘zini o‘zgaga fido qilish, egoizmni yengish va ruhi yuksalishga erishishning eng yuqori bosqichi. Bu esa tasavvufiy tafakkur bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, asarni faqat sevgi dostoni emas, balki ma‘naviy risola sifatida o‘qish imkonini yaratadi.

Navoiyning til uslubi, badiiy san‘at vositalaridan mohirlik bilan foydalanishi — ishq timsolini yanada ta‘sirchan qiladi. Ayniqsa, tashbih, istiora, tajnis, tazod va muqoyasa san‘atlari orqali ishqning ko‘p qatlamli ma‘nosi ochiladi.

Misol uchun [2]:

“Jonu tanimni fido aylagayman,
Bir tabassuming kifoya jahonimga.”

Bu kabi misralar til ohangi, obraz kuchi va mazmuniy chuqurlik bilan ishqni jonli va hissiy tasvirga aylantiradi.

“Farhod va Shirin” asarida ishq — bu faqat quvonch yoki orzuga erishish emas, balki doimiy kurash, iztirob, ruhiy azob vositasidir. Farhodning kechinmalari, ichki qarama-qarshiliklari va ruhiy og‘riqlari orqali Navoiy bir haqiqatni ko‘rsatadi: haqiqiy ishq iztirobsiz bo‘lmaydi. Iztirob orqali poklanish, og‘riq orqali komillikka erishish — tasavvufda “sabr bilan yetuklik” deb talqin etiladi.

Farhod bu yo‘lni bosib o‘tadi: jismoniy mehnat, ichki sabr, maqsadga sobitlik — bularning barchasi uni nafaqat oshiq sifatida, balki ruhiy yetuk inson sifatida shakllantiradi. Shunday qilib, ishq — ruhiy taraqqiyot vositasiga aylanadi.

Farhodning o‘z joniga qasd qilishi dastlab fojia sifatida ko‘rinsa-da, aslida bu tasavvufiy tafakkurda ishq yo‘lida shahid bo‘lish timsolidir. U hayotini ishq yo‘lida baxshida qiladi, ammo bu o‘lim — qulash emas, balki yuksalish, haqiqiy ma‘naviy ozodlikdir.

Navoiyning bu yondashuvi, ayniqsa, “ishq — bu ilohiy kuch” degan g‘oyaga tayanadi. Farhod hayotini sevgi yo‘lida emas, haq yo‘lida qurbon qiladi — bu esa uni “dunyoviy ishq” dan “ilohiy ishq” darajasiga olib chiqadi.

Alisher Navoiy o‘z asarlarida faqat voqeani hikoya qilish bilan cheklanmaydi. U har bir obraz, har bir voqea, har bir iztirob orqali o‘quvchini tarbiyalaydi, ulug‘ ma‘naviy saboq beradi. “Farhod va Shirin” dostonida ishq timsoli aynan insonni axloqan, ma‘naviy va ruhiy jihatdan yetuk qilish vositasi sifatida xizmat qiladi [3].

Asarni o‘qigan har bir shaxs Farhod timsolida sobitlikni, sabrni, fidoyilikni, Shirin timsolida esa izzatni, iymonni, vafoni anglaydi. Bu esa Navoiyning maqsadini yaqqol ko‘rsatadi — badiiy go‘zallik orqali axloqiy kamolotga yetaklash.

Bugungi global, texnologik jamiyatda ham “Farhod va Shirin” dostoni o‘z dolzarbligini yo‘qotmayapti. Undagi ishq timsoli — bu qadriyatlarning turg‘unligi, muhabbatning yuksakligi, odamiylik va sadoqatga ishonch ramzidir.

Bugungi yoshlar uchun Farhod — bu orzu sari qat’iyat bilan boradigan ideal, Shirin — bu go’zallik va izzatli ayollik timsolidir. Asar o’zining o’zgarmas qadriyatlari bilan bugungi o’quvchini ham tarbiyalay oladi.

Alisher Navoiy “Farhod va Shirin” dostonida ishq va aql o’rtasidagi murakkab munosabatni chuqur yoritadi. Doston davomida ko’p marotaba ishq hissiy holat sifatida tasvirlansa-da, Navoiy uni mutlaqo aqlga qarama-qarshi tushunmaydi. Aksincha, u ishq va aqlni bir-birini to’ldiruvchi, muvozanatda bo’lishi zarur bo’lgan ikki kuch sifatida tasvirlaydi [4].

Farhodning ishq — hayajon, fidoyilik va jasorat timsoli bo’lsa, Shirinning pozitsiyasi — muvozanatli, tafakkurli, aqlga asoslangan. Bu ikki qahramon orqali Navoiy inson tabiatidagi hissiyot va aql o’rtasidagi muvozanatni topishga intiladi. Bu yondashuv asarni nafaqat romantik, balki psixologik chuqurlikka ega falsafiy doston sifatida ham ko’rsatadi.

“Farhod va Shirin” asari epik doston bo’lishiga qaramay, unda lirik unsurlar muhim o’rin egallaydi. Asarda voqealar rivoji bir chiziqli emas, balki qahramonlarning ichki kechinmalari, orzu-armonlari, dard va istaklari bilan uzviy bog’liq. Aynan shu lirik qatlamda ishq eng teran ifoda topadi.

Lirik monologlar, ichki dialoglar, oshiqona misralar orqali Navoiyning qahramonlari o’z his-tuyg’ularini o’quvchiga bevosita etkazadi. Bu, ayniqsa, Farhodning xatlari, yurak izhori orqali yaqqol namoyon bo’ladi. Ishaq lirik kechinma sifatida epik voqeaboplik ichida bardavom ravishda mavjud.

Dostonning badiiy strukturasi ishq markaziy o’rinni egallaydi. Barcha voqealar — Farhodning tog’ qazishi, Shirin bilan uchrashuvlari, siyosiy to’qnashuvlar, yovuzlik kuchlariga qarshi kurashishlar — hammasi ishq atrofida shakllanadi. Bu holat ishqni nafaqat g’oya sifatida, balki badiiy konstruktsiya markazi sifatida ham ko’rsatadi.

Dostonning boshlanishi va yakuni, obrazlarning paydo bo’lishi va yo’qolishi, qahramonlar taraqqiyoti — bularning barchasi ishq orqali ma’noga ega bo’ladi. Shunday qilib, ishq — dostonning estetik falsafiy asosidir [5].

XULOSA VA MUNOZARA

Alisher Navoiyning “Farhod va Shirin” dostoni o’zbek adabiy merosining durdona asari sifatida ishqning yuksak timsolini keng ma’naviy, axloqiy va falsafiy mazmunda talqin etadi. Asarda ishq — bu oddiy hissiy holat emas, balki insonni komillikka yetaklaydigan kuch, hayotdagi barcha qiyinchilik va sinovlarga qarshi turishga undovchi ichki qudrat sifatida tasvirlanadi. Farhodning fidoyiligi, sabr-toqati va muhabbatda sobitligi — insoniy fazilatlarining timsoli bo’lib, ishq orqali o’zini yenggan, ruhiy jihatdan yuksalgan shaxs obrazini yaratadi.

Shirin esa, Navoiyning boshqa ayol obrazlaridan farqli o'laroq, aql va izzat, nafosat va vafoning uyg'unlashgan timsoli sifatida gavdalanadi. U sevgi yo'lida mustaqil qarorlar qabul qiladigan, his-tuyg'ularini nazorat eta oladigan yetuk shaxs sifatida ifodalanadi. Bu esa Navoiyning o'z davri uchun ilg'or qarashlarini, ayolga nisbatan chuqur hurmatini va gender tengligi haqidagi tasavvurlarini ko'rsatadi.

Dostonning asosiy kuchi esa uning tasavvufiy qatlamlarida namoyon bo'ladi. Farhodning ishq — bu majoziy shakldagi ilohiy ishq bo'lib, insonning Olohga bo'lgan cheksiz muhabbati, unga yetishish yo'lida barcha narsadan kecha olishga tayyorligi bilan tushuntiriladi. Bu jihatdan "Farhod va Shirin" dostoni tasavvufiy-falsafiy mazmun bilan boyitilgan, nafaqat badiiy, balki ma'naviy-tarbiyaviy ahamiyatga ega asar hisoblanadi.

Shunday qilib, Navoiy dostonida ishq timsoli orqali insoniy fazilatlarning eng yuksak namunalari, hayotiy maqsadga sadoqatni, ruhiy tozalik va komillikka intilishni ifoda etadi. Bu orqali asar o'z zamonidan o'zib ketgan g'oya va falsafani targ'ib qiladi, o'quvchiga hayotiy saboq, ruhiy quvvat va estetik zavq baxsh etadi. "Farhod va Shirin" nafaqat sevgi haqida doston, balki insonni komillik sari yetaklovchi ma'naviy manbadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Navoiy, A. (1981). Farhod va Shirin. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti.
2. G'aniyeva, N. (1991). Alisher Navoiy va Sharq mumtoz adabiyoti. Toshkent: Fan nashriyoti.
3. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. (2005). Tasavvuf va tariqat. Toshkent: Hilol nashriyoti.
4. Karimov, M. (2014). Navoiy dostonlaridagi obrazlar talqini. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
5. Qo'chqorova, M. (2021). Navoiy tasavvufiy qarashlari tahlilida ishq konsepsiyasi. Ilmiy maqolalar to'plami, 2(13), 45–49.